

O BIBLIOTECI PETRA HEKTOROVIĆA (1487.-1572.) I PETRA NISITEA (1775.-1866.) U STAROM GRADU NA HVARU

Neda Anzulović

UDK 027.1 (497.13 Stari Grad) "15/18"
Izvorni znanstveni rad
Neda Anzulović
Split, Ulica Domovinskog rata 27.

Biblioteka hvarskog pjesnika Petra Hektorovića sadržavala je knjige na hrvatskom, ali i na stranim jezicima, te opsežan obiteljski arhiv, što je jasno izneseno u njegovoj oporuci. On, naime, ostavlja svojoj unuci Juliji sve knjige pisane hrvatskim jezikom, kako tiskane tako i one pisane rukom. Od te ostavštine, uslijed brojnih dioba po ženskoj liniji, do danas se sačuvalo samo nešto arhivskih dokumenata, dok se dosad niti jedna Hektorovićeve knjiga nije mogla sa sigurnošću identificirati.

Biblioteka, pak, Petra Nisitea, velikog erudite, povjesničara, arheologa i entomologa, koji je daleki pravni nasljednik Hektorovićeve knjižnice, ne daje također nikakav siguran odgovor je li se u njoj nalazila i poneka pjesnikova knjiga. Nisiteova je neosporna zasluga što je njegova biblioteka postala u 19. st. jedna od najpoznatijih i najbogatijih obiteljskih biblioteka u Dalmaciji, uz Paravijinu u Zadru i Garagninovu u Trogiru.

Biblioteka Petra Nisitea u Starom Gradu na otoku Hvaru, po brojnim dosad iznesenim mišljenjima, bila bi direktna nasljednica biblioteke Petra Hektorovića, autora glasovitog "Ribanja i ribarskog prigovaranja". O Hektorovićevoj biblioteci, međutim, podaci su i odviše oskudni da bismo mogli stvoriti određeni predodžbu o njezinu obimu i sadržaju. Pjesnik joj u svojoj oporuci posvećuje svega dva retka, za nas doduše dragocjena, ali nedostatna jer nije poimence spomenut niti jedan naslov, niti jedan spis. Nemajući muškog potomka, Hektorović ostavlja svojoj unuci Juliji rukopise i knjige, kako one pisane rukom tako i tiskane na hrvatskom jeziku: "Alla qual ma. Julia lasso tutti miei libri legati e dislegati così stampati, come scritti a mano in lingua nostra dalmatina, et parimenti quelle reliquie, delle qual a bocca la ho informato".

Sime Ljubić,¹ donoseći cjeloviti tekst oporuke, ne komentira ova dva retka što ih kasnije ponavljaju svi pisci koji su se bavili Hektorovićem ili Petrom Nisiteom, zadovoljavajući se time da ukažu više na samu neugodnu činjenicu da je Hektorovićevo nasljedstvo prelazilo diobama po ženskoj liniji s jedne obitelji u drugu.

Petar Kuničić,² nakon što je uspio otkupiti od jednog mesara u Starom Gradu velik dio Hektorovićeve arhiva³ i dopuniti onim dijelom arhiva koji je ostao neprodan u obitelji dra Antuna Spalatina, tadašnjeg nasljednika, napisao je iscrpnu genealogiju obitelji Hektorović na temelju prikupljene građe. Slijedeći razvojni put te obitelji, od smrti Petra Hektorovića pa do posljednjeg njezina izdanka, don Matija Hektorovića (1707.-1774.), Kuničić navodi da je otac don Matija, Mark Antun, bio velik ljubitelj knjige te da je mnogo knjiga kupova za svoju biblioteku.⁴ Don Matij je proveo najveći dio života, sve do starosti, u Italiji, nezainteresiran za rodni Tvrdalj i ostale posjede u Starom Gradu, vrativši se kući nakon brojnih poziva starog oca. Don Matij je nadživio oca za svega 8 godina (+ 1774.). Ovo je potrebno istaknuti zbog nevjerojatne slike koja se dobiva iz objavljenog Inventara don Matija Hektorovića sastavljenog neposredno nakon njegove smrti. Iz detaljnog popisa svih prostorijskih u Tvrdalju slijedi, naime, da prostorija za biblioteku uopće ne postoji. Daljnji opis daje još goru sliku stanja u kući; slijedit ćemo ga prema članku Nike Dubokovića.⁵ "Dijelovi spisâ nalaze se svugdje pa i u jednoj peći". Autor nastavlja: "Usudujemo se dodati, potkrijepljeni iskustvima što ih imamo u ovim stvarima, da bi za slučaj da je peć trebala, papiri bili prva žrtva vatre". I dalje: "U kući je bilo mnogo knjiga i 'papira'. Bili su to dokumenti nagomilani stoljećima, za koje don Matij nije bio zaslužan i sigurno se njima nije bavio... Knjiga je bilo u ormarima pomiješanih s kućnim potrepštinama, ili u sanducima, na drugim mjestima u kući, konobi, i - kako smo već napisali - u jednoj krušnoj peći, samo ne u biblioteci jer te nije bilo." "Kao zanimljivu pojedinost" - nastavlja Duboković - "ističemo zapis iz Inventara da su dva sveska izdanja Aristotela nađena u ormaru zajedno s flašama ulja, dalekozorom, vrčem za čokoladu..." U drugoj prostoriji stoje dva obojena i dva neobojena ormara s knjigama, a u onoj označenoj kao "camera grande" i jedan sandučić u kojem su bile izmiješane knjige i flaše, te spisi ("Processi"). U jednoj od brojnih prostorija Inventar bilježi staru bačvu za držanja žita, jednu kutiju sa spisima i jednu peć ispunjenu također "processima".

¹ *Š. Ljubić*, Petar Hektorović, Zagreb, JAZU, 1874., str. XXI. (Stari pisci hrvatski, 6.).

² *P. Kuničić*, Petar Hektorović, njegov rod i Tvrdalj, Dubrovnik 1924.

³ O tom žalosnom događaju donijeli su vijest tadašnji dnevni listovi, a reagirao je odmah i don Frane Bulić u svom vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku (II. Prilog), XLV/1922., str. 40, pod naslovom "Prodaja arhivalnog materijala kao starog papira." Novo doba, Split, 1923., br. 20, donosi vijest "Hektorovićev arhiv u mesara". Oko tog pitanja razvila se oštra polemika između dra Ante Politea, liječnika, koji je prodao arhiv i onih koji su ustali u zaštitu baštine. Petar Kuničić je igrom slučaja, kupivši kobasice kod dotičnog mesara, otkrio da su zamotane u originalnu pergamentu iz Hektorovićeve arhiva. Pobrzdavši natrag doznao je o prodaji građe kao "starog papira" te ga je odmah po istoj cijeni otkupio od mesara. Tako se okončao taj kulturni skandal koji, nažalost, nije bio i jedini. Sličnu je sudbinu doživjela biblioteka i arhiv još jednog Starogradanina, don Šime Ljubića, zbog diobe među nasljednicima.

⁴ *P. Kuničić*, sp. dj., str. 64.

⁵ *N. Duboković Nadalini*, Posljednji muški Hektorović u Starom Gradu i neki životni aspekti nje-

Ovakav dojam donekle ispravlja Miće Gamulin⁶ u svojoj knjizi o Hektorovićevoj Tvrdalju u kojoj objavljuje i faksimil prve stranice tog Inventara. Na tom listu zabilježeno je da se u "velikoj sobi", koja je očito bila namijenjena primanju stranaka (Hektorovići su obavljali i notarske poslove), nalazilo pet ormara s 377 knjiga. Jezgra biblioteke je, dakle, postojala i ona je bila smještena na doličnu mjestu, samo što se nije nazivala bibliotekom. Međutim, svi ostali navodi Nike Dubokovića su, nažalost, točni.

Ako se uzme u obzir da je od smrti Petra Hektorovića pa do smrti posljednjeg Hektorovića, don Matija, prošlo preko dvije stotine godina, lako se može pretpostaviti da su se knjige pjesnika Petra raspršile u brojnim diobama, ali je također dopušteno i ustvrditi da se poneka sačuvala do prelaska arhiva i biblioteke obitelji Hektorović u rod Politeo-Nisiteo.⁷

U oporuci Petra Hektorovića, a niti u bilo kojem drugom dokumentu koji je ostao sačuvan u obiteljskom arhivu,⁸ ne nalazi se nikakav pobliži podatak o knjigama i rukopisima pa se o tome može samo nagađati. Logično se može pretpostaviti da je Hektorović imao osim onih knjiga na hrvatskom jeziku, koje ostavlja Juliji, također i drugih, na stranim jezicima, o kojima u oporuci nema riječi. Vjerojatno su štovatelji djela Petra Hektorovića tragali za bilo kakvom knjigom koja bi se sa sigurnošću mogla uvrstiti u biblioteku samog Petra Hektorovića, ali do danas se to još nikome, koliko je poznato, nije posrećilo. U biblioteci Franjevačkog samostana u Sinju čuva se, doduše, primjerak knjige Valerija Maksima, "Moralium exemplarum libri novem", Venetiis 1541, uvezane u pergamentu, sa zapisom: "Ex libris Hektoroi". Budući da su, pak, na naslovnoj stranici iste knjige zabilježena još dva vlasnika: "Ex libris Antonj Raffaellii Pharensis" (jedan od nasljednika Hektorovićeve baštine) i "Ad usu/m/ P. Josephi Gluncevich Ord. Min.", Stanko Petrov⁹ dopušta da je ta knjiga izvorno bila vlasništvo Petra Hektorovića, a u Franjevačku biblioteku da ju je donio fratar Glunčević. Kuničić,¹⁰ međutim, opovrgava to mišljenje i dodaje da je Hektorović uvijek uz prezime pisao i ime kojeg na toj knjizi nema. Knjiga je, kaže, sigurno bila svojina Hektorovićeve nasljednice i čuvala se u obiteljskoj biblioteci u Tvrdalju, pogotovu što nosi i potpis Raffaelijâ koji su "rasprodali sve, pa je tako i spomenuta knjiga moguće preko ruku kojega franjevca iz Hvara došla do provincijala Glunčevića koji ju je donio u sinjsku biblioteku".

gova vremena na otoku Hvaru, Prilozi povijesti otoka Hvara, VII/1983., str. 37-58.

- ⁶ M. Gamulin, Tvrdalj Petra Hektorovića u Starom Gradu na Hvaru, Zagreb 1988., str. 139-140.
- ⁷ O razvoju prezimena Nisiteo-Nisetić, te o odnosu obiteljskih veza Nisiteo-Politeo vidi: M. Vrsalović, Prinos iz bračkih starina, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split, L/1928.-1929., str. 274-276; A. Petravić, Portreti i studije, Zagreb 1905., str. 240 i 252; P. Kuničić, sp. dj., str. 80-82.
- ⁸ Zahvaljujući nastojanju dra Nike Dubokovića, čitavu je arhivsku građu obradio i objavio u tri sveska S. Plančić, Inventar arhiva Hektorović, Stari Grad, 1980.-1984.
- ⁹ S. Petrov, Jedna knjiga Petra Hektorovića u Sinju, Nova revija, Dubrovnik, II/1923., str. 369-372.
- ¹⁰ P. Kuničić, Osvrt na članak "Jedna knjiga Petra Hektorovića u Sinju", Nova revija, Dubrovnik, III/1924., str. 181-183.

U Tvrđalju se čuvala sve do prvih godina nakon II. svjetskog rata i knjiga: "Di Dione Historico libro, traduzione di M. Nicolo Leonicensi, Vinegia 1542", nekompletna, navodno s bilješkama Petra Hektorovića. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu otkupila ju je s još oko 140 knjiga, istodobno kad i Hektorovićev i Nisiteov arhiv (1951. god.), od vlasnika Politea i predala Institutu za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku. Knjiga je citirana ovdje prema zabilježbi prijašnjeg vlasnika, ing. Ive Politea. Osobnim uvidom u biblioteku akademijina Insituta u Dubrovniku uvjerila sam se da u biblioteci tog Instituta navedene knjige nema, niti postoje podaci da je bila zaprimljena.

Već je Kuničić na temelju svojih istraživanja došao do zaključka da je biblioteka koja je prešla u vlasništvo Petra Nisitea sadržavala samo arhiv obitelji Hektorović i uglavnom knjige Mark Antonija i pokojeg njegova prethodnika, a "možda" i neku knjigu samog pjesnika. Kad se uzme u obzir da su tijekom dvaju stoljeća slijedile brojne diobe između nasljednika i da su, kako kaže Kuničić¹¹ "sva dobra prešla od ruke do ruke rastrgana, rasprodana i rasdijeljena između tih porodica, te im nema više uspomene!" - onda se veoma vjerodostojno ukazuje pretpostavka da je od biblioteke Petra Hektorovića preostao jedino veoma ograničen dio arhivskih spisa.¹² Utvrđeno je da su među njima bili i rukopisi "Ribanje i ribarsko prigovaranje" (stari i novi rukopis), Hektorovićev prijevod Ovidijeve "De remedio amoris" (Lik ljuveni) i oporuka u originalu i prijepisu. Ova dva književna djela privukla su poljskog slavistu Tadeusza Stanislawu Grabowskog koji je 1913. godine posjetio dra Antu Politea i zamolio ga da mu dopusti da ih odnese u Poljsku radi detaljnijeg proučavanja, što je tadašnji vlasnik, naivno vjerujući poznatom znanstveniku, i učinio. Rukopisi se više nisu pronašli, iako se za njima tragalo poslije I. i II. svjetskog rata.¹³

To bi bilo uglavnom sve što se zasada može reći o biblioteci Petra Hektorovića, a takvu je, dakle, biblioteku naslijedio Petar Nisiteo, postavši nasljednikom Hektorovićeve ostavštine.

Petar Nisiteo izuzetna je ličnost, ne samo otoka Hvara nego i cijele Dalmacije i Hrvatske. Velik patriot, zaneseni Ilirac, svojim se znanstvenim radom uvrstio među istaknute znanstvenike u tadašnjoj Europi. Za života veoma cijenjen i poznat, bio je u ovom stoljeću nepravedno potpuno zanemaren, ili bolje reći, doslovno zaboravljen (možda zbog latiniziranog oblika svog prezimena?!). Ni u jednoj našoj enciklopediji ili leksikonu iz tog razdoblja ne nalazimo ni spomena o Petru Nisiteu. Stoga je nužno navesti o njemu neke biografske podatke.

Rodio se u Starom Gradu 27. studenoga 1774. godine. Srednju je školu polazio u Splitskom sjemeništu, a pravne znanosti i filozofski fakultet, tj. studij matematike i fizike

¹¹ P. Kuničić, sp. dj., str. 77.

¹² F. Maroević, Tragom rukopisa Petra Hektorovića, Zbornik radova o Petru Hektoroviću, Posebno izdanje časopisa Kritika, Zagreb, 6/1970., str. 165, navodi da "među arhivskim dokumentima u Dubrovniku ima niz takvih na kojima se nalazi po koja Hehtorovićeva poslovna bilješka. Postoje 2 ili 3 stranice posve ispisane njegovom rukom, a sadržaj im se odnosi na različite kupoprodaje ili radnje na kućama u Starom Gradu i Tvrđalju".

¹³ F. Maroević, sp. dj., str. 163. - Za rukopisima je tragao i dr. Niko Duboković, direktor Centra za zaštitu kulturne baštine u Hvaru. Dobila se, međutim, tek nejasna potvrda da se rukopis "Ribanja" ipak nalazi negdje u Poljskoj i da bi trebalo i dalje tražiti.

završio je u Padovi. Bio je profesor, a zatim i ravnatelj liceja u Gorici. Iako predavač egzaktnih znanosti, počeo se još u mladosti baviti publicistikom, pa je na prijedlog i poticaj Melchiora Cesarottija, poznatog talijanskog književnika, pokrenuo u Veneciji, zajedno s Fanny Morelly, talijanskom spisateljicom, književni list "Il giornale della letteratura straniera". List nije imao uvjeta za napredovanje pa se ugasio nakon godinu dana. Spominjemo ova dva imena Nisiteovih suradnika jer je s njima bio godinama povezan i jer se u njegovu arhivu čuvaju i danas brojna pisma koja je Cesarotti upućivao Morellyjevoj za vrijeme njezina boravka u Tvrđalju te cijeli njegov književni opus.

Nisiteo je već zarana stekao u Gorici glas učenjaka. Bavio se tada prirodnim znanostima, a rezultat tog zanimanja su dva rukopisa: "Notizie per lo studio filosofico della natura" i "Nuovo metodo per facilitare la conoscenza dei minerali", o kojima se Šimun Stratico, Zadrani, istaknuti matematičar i fizičar, najpohvalnije izrazio. Stratico je u mladom Nisiteu otkrio ne samo vrsna znanstvenika, specijalistu za mineralogiju, botaniku i entomologiju, nego i istomišljenika u zanosu i divljenju Napoleonovu geniju. Nisiteova oda "All' Illirico risorto" ("Uskrsloj Iliriji")¹⁴ najbolje o tome svjedoči.

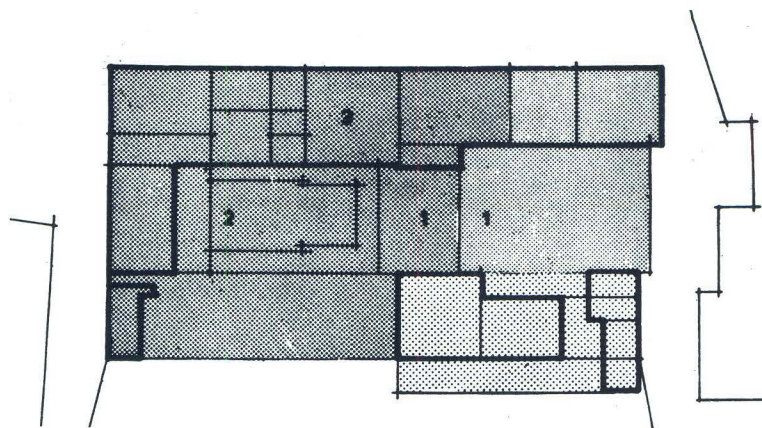
S navršenom 40.-om godinom života (1814. g.) napušta Italiju i vraća se u Stari Grad gdje i ostaje do kraja života.

Nisiteovi biografi nazivaju to razdoblje prvom fazom njegova javnog djelovanja kada se posvećuje svojem imanju i igra istaknutu ulogu u društvenom, kulturnom i političkom životu Staroga Grada, obnašajući usto i dužnost načelnika punih 14 godina. On se tada aktivno bavio poljodjelstvom, uzgojem pčela i svilene bube, nastojeći, kao i ostali napredni njegovi suvremenici, na taj način unaprijediti gospodarski život u Dalmaciji. To je vrijeme i intenzivnih radova na uređenju Tvrđalja koji je, kao što je poznato, preživio dvije navale Turaka (1539. i 1571.) te veoma oštećen dospio u posjed Petra Nisitea. Prvotno je bio sazidan do visine prvog kata, a onda je Nisiteo podigao čitavu zgradu za još jedan kat, utvrdio je i izvršio razne pregradnje. M. Gamulin, koji se specijalno bavio slijedom raznih faza i preinaka utvrđenog dvorca, nije mogao utvrditi kad je prostorija za biblioteku bila sagrađena, niti gdje se točno nalazila. Analizirajući opise nekadašnjih posjetitelja, locirao je biblioteku u najelitniji dio zgrade, iznad središnjeg ulaza na prvom katu, u nekadašnjoj notarskoj kancelariji posljednjih Hektorovića.

Slijedi zatim drugo razdoblje života i rada, i to od 1830. do 1850. godine, razdoblje veoma plodonosno u proučavanju povijesti i arheologije Dalmacije, u kojem slovi "kao prvi historičar i arheolog te kao najuččenija glava Dalmacije", kako navodi njegov biograf Petrović.¹⁵ Nastaju tada njegove brojne povijesno-arheološko-lingvističke rasprave koje posve afirmiraju Petrovićevu ocjenu. Nisiteo piše o staroj vjeri Ilira i Slavena, o povijesti Dalmacije u doba Pelazga i Grka, o jeziku starih Ilira i Baskijaca, o narodnim igrama ilirskog porijekla, o bojnim igrama, opet ilirskog porijekla, o pogrebnim običajima slaven-

¹⁴ A. Petravić, sp. dj., str. 245-248, donosi doslovni prijevod pjesme, a preradba Tonka Maroevića, priredena u povodu postavljanja spomenploče Petru Nisiteu u rodnom Tvrđalju (120. obljetnica smrti), 3. studenog 1989., objavljena je u Periodičnom izvještaju Centra za kulturu baštinu komune hvarske, Hvar, XXIV/1990., str. 69-70.

¹⁵ A. Petravić, sp. dj., str. 253.

Tlocrt prvog kata Tvrđalja gdje je bila smještena i Niseteova biblioteka

skih naroda, o Demetriju Farskom, o trgovini između Crnog i Jadranskog mora u vrijeme Grka i Ilira, o egipatskom porijeklu Kolkida i o njihovim naseobinama na ilirskim obalama, o odijevanju Rimljana ilirskog porijekla, o Diomedu ilirskom, o otocima eletridskim i trgovini jantara na ilirskim obalama, itd. Sve te radove okupio je u velikom rukopisu od oko 400 stranica, koji je pripremio za tisak pod naslovom "Memorie Staccate". Ugovorio je tiskanje sa zadarskim tiskarom Battarom, ali je radnju stalno proširivao i dotjerivao tako da je rukopis bivao sve opsežniji. Knjiga kao cjelina nikad nije bila tiskana, nego su razni naslovi iz tog rukopisa objavljeni u "Gazzetta di Zara" i u drugom zadarskom narodnjačkom listu "La Dalmazia".¹⁶ U svom radu je bio uvijek veoma temeljit, kritičan i metodičan. Za takav pristup trebalo je imati ne samo čvrstu znanstvenu podlogu, nego i osobnu hrabrost da se suprostavi raznim ustaljenim mišljenjima. Spomenut ću neke primjere. U doba ondašnje ilirske euforije, on je prvi odlučno nijekao, na temelju svojih istraživanja povijesti Ilira i Slavena, bilo kakvu etničku vezu između ta dva naroda. Baveći se poviješću i arheologijom, skupljao je kao dokazni materijal antičke natpise i novac, pa je tako nastala njegova glasovita zbirka natpisa i numizmatika.¹⁷ Među prikupljenim novcem bio je i obilan nalaz novca nekog grčkog grada Herakleje, iskopan 1836. godine u blizini Staroga Grada. Suprotno mišljenju istaknutih bečkih numizmatičara da se radi o Herakleji Tauridskoj na Krimu, Nisiteo je ostao pri uvjerenju da se to odnosi na jadransku

¹⁶ Bibliografiju Nisiteovih radova, kako tiskanih tako i onih u rukopisu, vidi u knjizi: *L. Maschek, Manuele del Regno di Dalmazia, Zara 1874.*, str. 134; njegove tiskane radove navodi don Frane Bulić, s osobitom pohvalom za Nisiteovu ličnost i djelo (Mommsen ga je nazvao "senex venerabilis vere") u svojoj knjizi "Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij, Split 1925., (Prilog Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku, 1924.-25.). str. 26.

¹⁷ Zbirku je publicirao *W. Kubitschek*, "Ripostiglio di monete illiriche da Škudljivac sull'isola Lesina", *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, XX/1897., str. 159-171.

Herakleju.¹⁸ Naša suvremena arheološka znanost prihvatila je Nisiteovu pretpostavku, iako se do danas nije moglo točno utvrditi gdje se ta Herakleja na našoj obali nalazila. Također je prvi potakao pitanje je li stari grčki Faros grad Hvar ili Stari Grad, koje je pitanje, kao što je poznato, kasnije Šime Ljubić “presudio” u korist Staroga Grada.

Njegova velika zbirka grčkih i rimskih natpisa “Iscrizioni Dalmate lette ed illustrate” ostala je također u rukopisu. Posebno je prikupljao solinske natpise “Iscrizioni Salnitane” i sam plaćao izradu crteža. obje ove zbirke natpisa koristio je Theodor Mommsen, njemački povjesničar, za svoj glasoviti “Corpus Inscriptionum Latinarum”, došavši zbog toga u posjet Nisiteu,¹⁹

Nisiteo je prikupio i veoma vrijednu zbirku kukaca i trava pa su od njega tražili zamjenu duplikata ili obavijesti o pojedinim primjercima razni sakupljači iz Europe. Nekoliko preostalih mapa s travama čuva se još uvijek uz ostatak biblioteke u Tvrđalju.

U svom Tvrđalju, u jednom kutu austrijske provincije koja se jedva počela buditi iz nacionalnog mrtvila, Nisiteo prati zbivanja u svojoj zemlji i izvan nje, rješavajući pritom veoma komplicirana pitanja iz povijesti, arheologije i lingvistike. Njegove veze s istaknutim znanstvenicima u Europi, Hrvatskoj i Dalmaciji bile su veoma žive. Brojna su njegova pisma izmijenjena npr. s Emilom Braunom, direktorom Arheološkog instituta u Rimu, Antonom Steinbüchelom, direktorom carskog arheološkog muzeja (Münzkabinett) u Beču, sa skadarskim biskupom Benignom Albertijem. Giuseppe Furlanetto, profesor prirodnih nauka na sveučilištu u Padovi, posjećuje ga u Tvrđalju; Andrea Bonelli, profesor prirodnačjkih znanosti u Torinu, neobično ga cijeni i često traži njegovo mišljenje; Ida von Düringsfeld, njemačka spisateljica, boravila je s mužem, barunom Ottom Reinberg-Düringsfeld nekoliko dana u Tvrđalju i posvetila u svom putopisu²⁰ cijelo jedno poglavlje Nisiteu pod naslovom “Beim Professor”. Od domaćih znanstvenika s kojima se dopisivao treba istaknuti Ivana Kukuljevića Sakcinskog, povjesničara Ivana Katalinića, ravnatelje Arheološkog muzeja u Splitu Josipa Čobarnića i Franju Lanzu, zatim fra Ignacija Čulića (fratra Gluhog) u Dubrovniku, Matiju Kapora, povjesničara i numizmatičara u Korčuli itd.

Nisiteo je materinji, hrvatski jezik volio i hvalio, ali ga nije dovoljno poznao da bi njime i pisao. To što su sva njegova djela pisana na talijanskom jeziku nimalo ne umanjuje njihovu vrijednost niti Nisiteovo rodoljublje, jer su u to vrijeme i najgorljiviji naši narodnjaci govorili i pisali talijanski, što je, uostalom, opće poznato.

Petravić u svojoj studiji o Nisiteu donosi u cijelosti pismo Ivana Kukuljevića²¹ u kojem pita Nisitea kojim se jezikom govori u Dalmaciji jer da “učenjaci grčkog zakona tvrde da je tamo narod srpski, mi katolici tvrdimo, da nije nikada onamo Srbalja bilo, već

¹⁸ M. Nikolanci, Petar Nisiteo-Nisetić kao arheolog, Zbornik simpozija “Hvar u prirodnim znanostima”, Zagreb 1977., str. 200.

¹⁹ U Nisiteovu arhivu sačuvan je revers Th. Monnsena, napisan u Starom Gradu 10. svibnja 1862. za posudena dva sveska “Iscrizioni Dalmate lette ed illustrate ad uso di studio” i jedan svezak “Iscrizioni Salnitane”, koje će vratiti u toku od 5 dana. Monnsen je održao riječ i nakon pet dana vraća ih poštom i zahvaljuje. (Zabilježeno u: S. Plančić, sp. dj., str. 277-278.

²⁰ I. von Düringsfeld, Aus Dalmatien, Prag 1857.

²¹ A. Petravić, sp. dj., str. 277-278

Juraj Alberti, Priručnik za glazbu

da je narod svoj jezik uvijek hrvatskim zvao...” Donesen je i odgovor u kojem Nisiteo potvrđuje Kukuljevićevu tvrdnju: “Il nostro popolo esso stesso si dice Hervat, e se ne, gloria, parla la lingua slava e la serbica non è usata in veruna contrada della Dalmazia...” Petravić je, srećom, objavio u cijelosti oba pisma kojima se poslije izgubio trag.²²

Petar Nisiteo umro je u Starom Gradu 20. ožujka 1866. u devedesetdrugoj godini života.

Bio je dopisnim članom za Dalmaciju Arheološkog instituta u Rimu, dopisnim članom Akademije znanosti i umjetnosti u Torinu i počasni član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

I dok se o njegovu životu i radu, iako nedovoljno, ipak pisalo, o njegovoj biblioteci postoje samo pabirci od kojih ćemo pokušati sastaviti određeniju sliku.

²² Isto., str. 279.

Prvi opis biblioteke dala je Ida von Düringsfeld u spomenutom putopisu po Dalmaciji: "Meni je on (tj. Nisiteo, op. N. A.) ostavio svoju biblioteku, veliku dvoranu s tri prozora u kojoj je, osim nekoliko stolova, bila jedna jedina venecijanska crvena sofa koja je prekidalala red polica. Klasična je prašina ležala na klasičnim djelima i na kartonima s osušenim cvijećem. Lijevo i desno bili su nagomilani folijanti. Iz biblioteke koja je gledala na sjever, vidjela se marina i luka koja je bila uski rukav mora." Spisateljica navodi da je u toj biblioteci čitala "majstorska djela lijepe književnosti prošlog stoljeća". Poimence spominje djelo engleskog pisca Samuela Richardsona "The History of Sir Charles Grandison", London 1770, u sedam svezaka na kojima su vlastoručni potpisi Fanny Morelli, i "Lettres de Madame de Sévigné", Paris 1804, u 10 svezaka. Oba ova kompleta sačuvana su do danas. Barunica von Düringsfeld navodi još ove naslove: Ljubićevo izdanje Ribanja i ribarskog prigovaranja, Zagreb 1846; Gazzetta di Zara, 1884; Osservatore Dalmato, 1849; La Dalmazia, 1835, 1836, 1847; Srbsko-dalmatinski magazin, 1847. Također ističe zbirku kopija grčkih i rimskih natpisa pronađenih u Dalmaciji te najvažnije Nisiteovo djelo, rukopis "Memorie staccate".

Nisiteova biblioteka je već tada na glasu jer je posjećuju, kako smo vidjeli, Ivan Kukuljević, Theodor Mommsen, Giuseppe Furlanetto i dr. Nekoliko godina kasnije zabilježit će Šime Ljubić²³ da je ta "knjižnica bezdvojbena jedna od najvažnijih u zemlji". Za žaljenje je što Ljubić nije nigdje ništa objavio o knjižnici koju je najbolje poznao i u kojoj se, kako svi ističu, uz svesrdnu pomoć samog Nisitea oblikovao u kasnijeg istaknutog povjesničara i arheologa.²⁴

Te biblioteke, kakvom ju je zapamtio iz djetinjstva, sjeća se Ante Petravić, a slično je opisuje i Petar Kunčić.²⁵ I jedan i drugi prikazuju vrijeme njezina sjaja i njezin žalostan svršetak, 1885. godine, kad se zbog ženidbe ondašnjeg vlasnika bibliotečna dvorana pregradila u dvije sobe. Tada su se ladice rušile mlatovima i cijepale sjekirama, knjige bacale na pod i odnosile u potkrovlje, a zbirke kukaca dospjele u smeće.

Svaka biblioteka održava ličnost i interes njezina tvorca. Nisiteo je bio svestrana ličnost, pa tako i njegova biblioteka nudi cijeli spektar svih mogućih znanosti, kako egzakt-nih tako i humanističkih, uz bogat izbor djela iz stranih književnosti i glazbe. Možemo s pravom pretpostaviti da su iz biblioteke nestajale vrijedne i najvrjednije knjige. Onih 140-tak u Dubrovačkom institutu HAZU (probrane iz već jako reducirane biblioteke) tome su svjedočanstvo. Među njima je pedesetak knjiga koje su tiskane za Hektorovićevo života, pa su neki pretpostavljali da bi mogle biti baš iz njegove biblioteke. To se, međutim, ničim ne može potvrditi. Institut je otkupio brojne antičke pisce: Cicerona, Horacija, Ovidija, Plauta, Terencija, Tita Livija, Herodota, Aristotela, Sofokla, Juvenala, Salustija, Seneku, knjige Tome Akvinskoga, izdanje Danteove divine commedie, Firenze 1506, humanista Pietra Bemba, erudita Scipiona Maffei i dr. Od periodike se zasada mogu navesti samo ovi naslovi: Zora dalmatinska, Zadar, 1844.-1846.; Bullettino di corrispondenza archeologica, Roma, 1837.-1857.; Annali di corrispondenza archeologica, Roma, 1837.-1857.

²³ Š. Ljubić, Petar Hektorović, str. III, bilj. 7.

²⁴ A. Petravić, Uspomene na "Tvrdalj" P. Hektorović. Novo doba, Split, 19. VIII. 1922., str. 2.

²⁵ P. Kunčić, sp. dj., str. 83.

Od svih otkupljenih knjiga, njih 52 su iz 16. stoljeća, 12 ih je iz 17. stoljeća, dok su ostale iz 18. i 19. stoljeća, uglavnom povijesnog sadržaja. Boraveći prije tri godine u biblioteci Instituta HAZU u Dubrovniku, pregledala sam na brzinu katalog akcesije u koji su unesene kupljene knjige. Prvom zadovoljstvu što ih nalazim uredno registrirane uslijedilo je razočarenje kad sam nakon višekratnih provjera utvrdila da u biblioteci više nema i da se ne zna kako i kada je nestao najveći dio knjiga iz 16. i 17. stoljeća. (Namjeravala sam se opet vratiti u tu biblioteku i uz više vremena istražiti svaku pojedinu knjigu no to mi, nažalost, zbog rata u našoj zemlji nije sada bilo moguće.)

Biblioteka Petra Nisitea je i danas, kao što je bila i cijelo vrijeme od svoga postanka, u privatnom vlasništvu. U dva sam navrata, zahvaljujući susretljivosti i ljubaznosti ing. Ive Politea u čijem se stanu biblioteka nalazi i čuva, dobila predodžbu o bogatom i raznovrsnom fondu biblioteke. I. Politeo je još kao gimnazijalac, po vlastitu sistemu, popisao Nisiteove knjige. Točan broj danas ne znamo, ali je prije prodaje iznosio približno 1.400 svezaka. Knjige su razvrstane po jezicima i grupama: humanističke i prirodnjačke. Umjesto signatura nalaze se posebne Politeove oznake, tako da se bez njegove pomoći nije moguće snaći. Najbrojnije su knjige na talijanskom i francuskom, a zatim slijede na njemačkom i latinskom jeziku.

Iznijet ću ovdje samo nekoliko podataka do kojih mi je bilo omogućeno doći tim odviše kratkim i u stručnom pogledu nepotpunim uvidom u ono blago što ga je Nisiteo prikupljao cijeli život i koje je do danas ostalo sačuvano.

Tu je: Iasonis Magnus, Mediolani, u 12 knjiga, iz 1579; Bartolus a Sao Ferrato u 3 sv., iz 1581; raskošni atlas Afrike koji je Livio Sanuto objavio u Veneciji 1588., a sadrži 12 velikih zemljopisnih karata Afrike s izuzetno preciznim crtežima raznih vrsta brodova; vrlo je uočljivo i izdanje Leonhard-Willibalda Hoffmana: "Alter und neuer Münz-Schlüssel...", Nürnberg 1683., o vrijednosti raznih moneta, s brojnim tablama na kojima su crteži antičkog, hebrejskog, perzijskog i tada suvremenog novca; zanimljiva je kao bibliofilski raritet mala Biblija (Veličina džepnog izdanja, 16⁰), uvezana u drvo, iz 1658., na engleskom jeziku; iz istog razdoblja je i reprezentativno izdanje "Theatrum meteorologicum", Romae 1660; Nisiteo je osvježio svoju biblioteku i s francuskim izdanjem Erazma Rotterdamskog "L'éloge de la folie", bez mjesta izdanja, tiskanu 1751. godine i s dva izdanja Cervantesova Don Kihota, od kojih je starije tiskano u Bruxellesu 1662. i ukrašeno grafikama, a mlađe je tiskano u Tarragoni 1757. godine.

U ostatku biblioteke nalaze se, nadalje, leksikoni i enciklopedije iz prirodnih nauka, razni rječnici, brojne zemljopisne karte, uglavnom iz 18. stoljeća, te oglasi i proglosti mletačkih, francuskih i austrijskih vlasti, a također i onih iz narodnog preporoda. Spomenut ćemo poimence samo još neka zanimljiva izdanja koja sam bila u prilici vidjeti: "Dictionnaire universel", Paris 1694, u 2 sv.; "Dictionnaire généalogique, héraldique, chronologique et historique", Paris 1757, T. I; Theodor Zwinger, "Theatrum botanicum", Basel, 1749, divot-izdanje u folio-formatu na njemačkom i latinskom jeziku, 1216 str., s ilustracijama u tekstu; J. F. Lavoisier, "Dictionnaire portatif de medecin", Paris 1764, T. II; sačuvalo se i nekoliko svezaka periodičnog izdanja "Journal für Fabrik, Manufaktur, Handlung und Mode", Leipzig 1840. Zanimljivo je što se u toj publikaciji među tiskom

nalaze uzorci svih vrsta tekstila da bi se po njima mogle obaviti narudžbe, a ima i modela ženske odjeće u bojama. Da pridodamo još jedno djelo koje će potvrditi raznovrsnost Nisiteova interesa: "Epreuve des caractères d'usages ordinaires dans l'imprimerie", Basel 1790. U knjizi su otisnuti modeli svih vrsta slova i tekstova na temelju kojih su se obavljale narudžbe za tiskanje knjiga, oglasa, reklama i sl.

Posebno se treba osvrnuti na Nisiteov interes za glazbu, rezultat kojega je i knjiga: "Dialogo per imparare con brevità a cantar canto figurato. Composto dal Signor Giorgio Alberti, giovane d'anni quindeci, gentilhuomo di Spalato." In Venetia, Appresso Antonio Turrino, 1619, format m8⁰. Osvrt na tu knjigu napisao je Josip Andreis,²⁶ dajući joj posebno značenje kao prvom tiskanom muzičko-teoretskom priručniku iz Dalmacije. Osobitu draž knjizi daje i okolnost što joj je autor dječak od 15 godina! Knjižica koja sadrži svega 38 stranica velika je bibliofska rijetkost, to više što Andreis pretpostavlja da je to i jedini sačuvani primjerak.

Veoma je zanimljiva i rukopisna zbirka muzikalija, koliko smo mogli saznati, zasad nepoznatog skladatelja Bergancinija. Može se smatrati kuriozumom da je jedan tako opsežan opus ostavio autora nepoznatim. Zbirku je detaljno popisala Janka Šanjek²⁷ u okviru sistematskog popisivanja muzikalija na otoku Hvaru. Uz brojna Bergancinijeva rukopisna djela navodi i tiskana djela drugih autora, među njima M. Clementija, J. Haydna, I. Pleyela, W. A. Mozarta te skupine čeških skladatelja koji su u 18. stoljću utjecali na razvoj predklasike. Ističe kompoziciju austrijskog skladatelja Franza Jacoba Freystoedlera "die Belegung Belgrads", tiskanu 1791. godine koja predstavlja rijetkost za europske glazbene arhive i knjižnice. Što se tiče djela mladog Albertija, ona tvrdi da se u Hrvatskoj nalaze tri primjerka te rijetke knjižice.

Ovo je bio samo kratak i nepotpun osvrt na tu osobitu biblioteku. Knjige su ovdje nabrojene bez posebna sistema, onako kako sam ih pribilježavala u moja dva kratkotrajna posjeta. Knjige Nisiteove biblioteke smještene su zbog pomanjkanja prostora u tri reda na svakoj polici, tako da su one u drugom i trećem redu time gotovo nedohvatljive. Svrha ovog članka, međutim, i nije da se donese detaljan popis biblioteke, nego samo impresija o vrijednosti njezina fonda. Vjerujemo da će ta impresija ipak potaknuti interes i nastojanje da se tako vrijedna biblioteka očuva i spasi. Da bi se to ostvarilo trebalo bi je otkupiti od današnjih vlasnika, a zatim zatražiti od Instituta HAZU u Dubrovniku povrat kupljenih knjiga i arhiva iz Nisiteove biblioteke te ih ponovno objediniti u jednu cjelinu u Starom Gradu. Vjerojatno bi i pregovori s Institutom bili plodonosni jer samom Institutu nisu neophodne za njegova istraživanja sve knjige koje je Akademija nekada prikupljala.

Stručnjaci Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu, koji upravo izvode konzervatorske radove na Tvrdalju, trebalo bi da razmisle gdje bi takvu biblioteku trebalo smjestiti, jer u onaj prostor na I. katu, gdje se pretpostavlja da je izvorno bila, vjero-

²⁶ J. Andreis, Albertijev "Dijalog" o 350. godišnjici objavljivanja, *Arti musices*, Zagreb, 1/1969., str. 91-104.

²⁷ J. Šanjek, *Glazbena ostavština obitelji inž. Ive Politea u Starom Gradu na Hvaru*, *Arti musices*, 10/1979., 2, str. 184-195.

---

jatno neće biti moguće s obzirom što je sada tu privatni stan. Tek kada bi država postala vlasnikom cijele biblioteke, mogla bi se ona stručno obraditi i vrednovati kako zaslužuje.

Podsjećamo usput na činjenicu da su se do danas sačuvale rijetke obiteljske biblioteke iz prošlih stoljeća i da je Nisiteova bila jedna od najpoznatijih i najbogatijih. Pitanje otkupa aktualno je posebice nakon ovog tragičnog rata u kojem je dosad potpuno ili djelomično uništeno 66 biblioteka u Hrvatskoj!

Stoga je ovaj prikaz ujedno i apel da se nešto učini, da se pronađu i vrijeme i sredstva da se taj sačuvani dio biblioteke, koja bi vrlo lako u skoroj budućnosti mogla doživjeti daljnja cjepkanja, otkupi i spasi jer je to izuzetno kulturno-povijesna baština.

INTORNO ALLA BIBLIOTECA DEL POETA PETAR HEKTOROVIĆ
(1487-1572) E DI PETAR NISITEO (1755-1866)

Neda Anzulović

Petar Nisiteo, professore di fisica e di matematica, e grande conoscitore della storia e dell'archeologia dell'antica Dalmazia, è autore di numerosi studi, veramente notevoli, in questo settore. Fu l'erede legale della biblioteca e dell'archivio di Petar Hektorović, nobile di Hvar (Lesina) e poeta, autore del poema Ribanje i ribarsko prigovaranje (Venezia 1556). Dalla morte di Petar Hektorović alla presa in possesso dell'eredità da parte di Petar Nisiteo sono trascorsi due secoli e mezzo, durante i quali si sono verificate diverse suddivisioni dei beni immobili. Nel corso di queste divisioni si sono perse le tracce sia di libri sia di una parte del materiale archivistico appartenenti al poeta Petar Hektorović.

Nella famiglia Hektorović, la cui discendenza non si è estinta fino al 1774, quando muore il suo ultimo secessore, don Matej, si è mantenuta viva la tradizione della raccolta dei libri e del materiale archivistico in cui si è distinto particolarmente il penultimo Hektorović, Mark Antonij, padre di don Matej. Per questo, si può a buon diritto supporre che la biblioteca che Petar Nisiteo ha ereditato dalla famiglia Hektorović sia per la maggior parte quella raccolta da Mark Antonij, mentre suo figlio don Matej non se ne interessò affatto.

Petar Nisiteo è stato una personalità d'eccezione non solo dell'isola di Hvar, ma anche di tutta la Croazia e Dalmazia. Era patriota croato e fautore delle idee napoleoniche. I suoi interessi erano molto ampi e svariati, sia nel campo delle scienze naturali che umanistiche. Si occupò di ornitologia, entomologia, mineralogia e raccolse valide collezioni di insetti, farfalle, minerali, erbe, collaborando a tal fine con numerosi esperti d'allora in Italia, Francia, Austria, Inghilterra. Studiò in maniera particolarmente approfondita la storia antica e i popoli antichi che vissero sul territorio della ex-provincia romana di Dalmazia, soprattutto gli Illiri, la loro storia, le tradizioni, i costumi, la lingua ed anche gli antichi Slavi e la loro storia. Lasciò su tutti questi temi opere di valore, in parte pubblicate, in parte manoscritte. Erano particolarmente note non solo in Dalmazia e in Croazia, ma anche in Europa le sue raccolte di iscrizioni greche e romane della Dalmazia, e costituivano un gruppo a parte le iscrizioni della capitale dell'ex-provincia romana di Dalmazia, Salona. Nisiteo fece cessione di tutte queste iscrizioni al noto storico e archeologo tedesco Theodor Mommsen che se ne servì per il suo famoso Corpus inscriptionum latinarum. Raccolse ugualmente, anche al di fuori del nostro paese, la nota collezione numismatica, che donò quasi interamente, quand'era ancora in vita, al Museo Archeologico di Zagreb (Zagabria), mentre dei pezzi rimanenti si è persa ogni traccia.

La versatilità del suo spirito si è riflessa, naturalmente, anche nel contenuto della sua biblioteca, che è diventata famosa come una delle più importanti biblioteche di famiglia in Dalmazia e in Croazia. Accanto a numerose opere di scienze naturali, comprendeva anche alcuni incunaboli, quindi libri del XVI e XVII secolo, numerose opere degli antichi scrittori greci e romani, testi di contenuto storico, opere letterarie appartenenti a tutti i campi della produzione europea, numerosi vocabolari, lessici, enciclopedie generali e particolari,

ricchi atlanti degli uccelli, degli insetti, dei minerali, delle monete. Di singolare interesse è anche una collezione musicale di valore con più di 140 testi a stampa e manoscritti. Anche tra i libri e i testi musicali vi sono edizioni per bibliofili. Apparteneva alla biblioteca anche l'archivio di Nisiteo che, per fortuna, si è conservato fino ad oggi, mentre un gran numero di libri ha cambiato proprietari. Quanto è rimasto, circa 1500 volumi, è custodito con particolare cura da uno dei proprietari attuali di questa biblioteca, l'ingegner Ivo Politeo, a Stari Grad sull'isola di Hvar.